

LIETUVOS NACIONALINĖ MARTYNO MAŽVYDO BIBLIOTEKA - LIETUVIŠKOS SPAUDOS ATGAVIMO 100-MEČIUI PAMINĖTI

Regina Varnienė

LNB direktoriaus pavaduotoja, Bibliografijos ir
knygotyros centro direktorė

Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, atsakinga už šalies publikuoto kultūros paveldo registravimą, bibliografavimą bei ilgalaikį išsaugojimą, savo fonduose bei duomenų bazėse yra sukaupusi vertingos ir įdomios informacijos. Dalį jos LNB numato pateikti šalies ir užsienio visuomenei iškilios datos paminėjimo proga, rengdama specialius projektus.

Pirmasis projektas turėtų apvainikuoti ištisą dešimtmetį trunkantį darbą, kurį atlieka LNB Bibliografijos ir knygotyros centras, siekdamas kuo išsamiau atskleisti ir pateikti visuomenei lietuviškoje spaudoje vartotus slapyvardžius. Pagal šį projektą rengiama kompiuterinė duomenų bazė ir jos pagrindu bus išleistas baigiamasis dvitomis leidinys "Lietuviškųjų slapyvardžių sąvadas".

Projekto tikslas — atskleisti slapyvardžių vietą ir svarbą lietuviškos spaudos istorijoje, ypač jos draudimo laikotarpiu, parodyti slapyvardžius kaip kultūros paveldo aspektą, propaguoti Lietuvos knygotyrintinkų ir bibliografų darbą tiriant spaudą, identifikuojant autorius. Kompiuterinę duomenų bazę sudarys per 30 000 slapyvardžių. Dauguma jų įeis į rengiamą leidinį. Jame bus atskleisti slapyvardžiai, vartoti Lietuvos ir užsienio lietuviškoje spaudoje nuo jos atsiradimo iki 1990 metų. Leidinyje bus nurodyti slapyvardžių autoriai, jais pasirašyti kūriniai bei juos atskleidę šaltiniai. Kompiuterinė duomenų bazė bus platinama nemokamai.

Slapyvardžiai yra reikšmingi tautos istorijos pažinimo požiūriu, nes jų vartojimą sąlygojo istorinės, socialinės, politinės, moralinės, estinės priežastys. Slapyvardžių atskleidimas padeda ne tik teisingai įvertinti daugelio asmenybių indėlį į kultūros raidą, bet ir suvokti tam tikru istoriniu laikotarpiu vyravusias socialines politines nuotakas, dorovines nuostatas, idealus.

Mūsų tautos istorijos specifika - svetimtaučių priespauda, spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas, politinis teroras - lėmė ypač didelį spausdinto žodžio anonimiškumą bei slapyvardžių gausą. Iki "Aušros" (1883-1886) slapyvardžiai buvo vartojami daugiausia siekiant daryti įspūdį, kad lietuviškai rašančių yra nemažai, o nuo jos leidimo laikų spaudos draudimo metų periodikoje beveik

visai nerasime tikrųjų autorių pavardžių, net ir tuose leidiniuose, kuriuose, atrodytų, nebuvo jokio reikalo slėpti tikrosios autorystės.

Pasibaigus spaudos draudimo laikams, išnyko viena svarbiausių slapyvardžių vartojimo priežasčių, bet slapyvardžiai neišnyko iš spaudos puslapių bei kitų gyvenimo sričių. Visuomenėje visuomet išlieka prieštaravimų, verčiančių žmones vartoti slapyvardžius, reiškiant savo mintis spaudoje.

LNB BKC slapyvardžių duomenų bazėje sukaupti įrašai iš esmės jau atsispindėjo leidinio "Lietuviškieji slapyvardžiai: medžiaga lietuviškųjų slapyvardžių sąvadui" penkiuose tomuose. Nacionalinės bibliotekos specialistai šią bazę nuolat tikslina.

Rengiantis lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo šimtmečio jubiliejui, kompiuterinės slapyvardžių duomenų bazės įrašai bus konvertuoti naudojant modernę, LIBIS, programinę įrangą, duomenys papildyti bei patikslinti remiantis naujausiais lituanistiniais ir bibliografiniais tyrinėjimais, o leidinyje pateikti nauja, atitinkančia tarptautinius standartus bei vartotojui patogią formą.

"Lietuviškųjų slapyvardžių sąvadas" ir kompiuterinė duomenų bazė bus naudingi lietuvių kultūros istorijos tyrinėtojams, be to, tai svarbus šiuolaikinės bibliografijos ir knygotyros faktas, tinkantis iškilios datos paminėjimui.

Vykdydami kitą projektą LNB Retų knygų ir rankraščių skyriaus darbuotojai rengs dvi parodas "Spaudos draudimo laikų dokumentai ir leidiniai". Viena šių parodų bus stacionari Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos patalpose, o kita keliaus po Lietuvą, aplankys kitas pasaulio šalis bei UNESCO.

Parodų tikslas - supažindinti visuomenę su keturis dešimtmečius (nuo 1864 iki 1904 m.) trukusio caro valdžios draudimo spausdinti, įvežti iš užsienio ir platinti Lietuvoje lietuvišką spaudą lotyniškais rašmenimis istorija, raida, iškiliausiomis to meto asmenybėmis, labiausiai nusipelnusiomis skleidžiant lietuvišką žodį, to laikotarpio leidiniais bei publikacijomis šia tema.

Parodoje, veiksiančioje LNB, bus eksponuojama per 150 leidinių, daugelis jų yra unikalūs:

- caro valdžios nurodymai, kuriais spaudos draudimas buvo įteisintas;
  - aplinkraščiai vietos ir bažnytinei valdžiai;
  - dokumentai, liudijantys pasipriešinimą spaudos draudimui ir kovą su juo;
  - "graždankos";
  - nelegali lietuviška spauda, leista užsienyje (daugiausia Mažojoje Lietuvoje ir JAV) ir platinta Lietuvoje;
  - kontrafakcijos;
  - periodiniai leidiniai: "Aušra" (1883-1886), "Varpas" (1889-1905) bei "Ūkininkas" (1889-1905);
  - Europoje išleistos knygos apie lietuvių kalbą, istoriją, žodynai, tarp jų Rusijos mokslų akademijos bei Rusijos universitetų išleisti darbai lotynišku šriftu, tokie kaip brolių Juškų "Lietuviškos svodbinės dainos", Eduardo Volterio parengtas Mikalojaus Daukšos "Katekizmas".
- Pagrindinę ekspozicijos dalį sudarys dokumentai (kny-

gos, rankraščiai) iš Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos fondų ir spaudos draudimo laikotarpio svarbių aktų kopijos iš kitų bibliotekų ir archyvų.

Parodų lankytojai turės galimybę akivaizdžiai susipažinti su lietuviškos spaudos draudimą atspindinčiomis "graždankomis" — knygomis lietuvių kalba rusiškais rašmenimis, su lietuvių kalbos elementoriais, maldaknygėmis, kurios dažnai atstodavo vadovėlius daraktorių mokyklose. Jie pamatys charakteringiausių spaudos draudimo laikotarpio leidinių - kontrafakcijų, kuriose sąmoningai buvo klastojami leidimo metai ir vieta, siekiant suklaidinti draudžiamos spaudos persekiotojus. Bene geriausias kontrafakcinio leidinio pavyzdys galėtų būti maldaknygė "Balsas balandėlės", kuri buvo pakartotai išleista 50 kartų, jos antraštiniame lape nurodant 1863 leidimo metus ir leidimo vietą - Vilnių, nors iš tikrųjų ji buvo leidžiama Tilžėje, J. Senkės ir O. Mauderodės spaustuvsė. Bus eksponuojama Mažojoje Lietuvoje, JAV ir pačioje Lietuvoje veikusių spaustuvių produkcija, skirta neturtingam skaitytojui, gaminta stengiantis išlaikyti mažus leidybos kaštus, o tai, suprantama, darė įtaką poligrafijos kokybei. Išimtis - Oto fon Mauderodės spaustuvsėje išleistos knygelės su nuostabiais kauliniais įrišimais.

Ypatingas dėmesys bus skiriamas vyskupo, draudžiamos spaudos leidimo Prūsijoje ir platinimo Lietuvoje organizatoriaus rašytojo Motiejaus Valančiaus asmenybei, visuomenės veikėjui Petriui Vileišiui, knygnešiams, platinusiems lietuvišką spaudą. Atskirą ekspozicijos dalį sudarys publikacijos apie spaudos draudimą bei to laikotarpio spaudą.

Suprantama, kad nepavyks pateikti ekspozicijai visų spaudos draudimo laikotarpio leidinių, kurių buvo išleista per 3000, tačiau parodos rengėjai atrinko, jų manymu, svarbiausius, tiksliausiai charakterizuojančius tą laikotarpį, leidžiančius susidaryti pakankamai tikslų vaizdą apie to meto politinę socialinę aplinką, spaudą, iškiliausius žmones. Ekspoziciją papildantys aiškinamieji tekstai, kuriuose bus statistiniai duomenys, paaiškinimai apie vieną ar kitą leidinį, suteiks lankytojams trūkstamos informacijos ir pagyvins visą parodą.

Kilnojamojoje parodoje penkiolikoje lakštų (stendų) bus pateikta lietuviškos spaudos draudimo istorija: pagrindinių caro valdžios nurodymų, ryškiausiai tą laikotarpį atspindinčių leidinių - "graždankų", elementorių, kontrafakcijų, periodinės spaudos, lietuvių autorių mokslo darbų, populiariosios literatūros, kalendorių viršelių - nuotraukos, statistiniai duomenys apie lietuviškus leidinius, jų tiražus, spaustuves.

Šioje parodoje taip pat skiriama nemaža dėmesio asmenims, nusipelnusiems skleidžiant lietuvišką žodį: Motiejui Valančiui, Petriui Vileišiui ir kitiems. Atskiri stendai bus skirti knygnešiams.

Kadangi kilnojamoji paroda rengiama eksponuoti ir užsienyje, aiškinamieji tekstai bus ne tik lietuvių, bet ir anglų kalbomis.

Tikimės, kad apžvelgtieji projektai bus sėkmingai įgyvendinti ir taps svariu Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos indėliu minint istorinę datą - lietuviškos spaudos atgavimo 100-metį.